

РОЗВИТОК ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ

Ю. О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук

Н. О. БЛЕНДА, викладач

Уманський національний університет садівництва

В статті досліджено понятійно-категоріальний апарат продовольчого комплексу. Розкрито зміст категорій «продовольчий комплекс» та «агропродовольчий комплекс», встановлено наявність зв'язку між зазначеними категоріями. За результатами дослідження визначено, що продовольчий комплекс не є частиною АПК, завдання їх функціонування хоч і близькі за змістом, але різні. Для ПК основним пріоритетом є задоволення потреб населення продуктами харчування.

Ключові слова: продовольчий комплекс, агропромисловий комплекс, система, суть, зміст.

За умови світової продовольчої кризи особливо важливого значення набуває вирішення проблем розвитку вітчизняного продовольчого комплексу, оскільки його стан визначає продовольчу безпеку країни та її місце у світовому просторі.

Забезпечення продовольчої, економічної та екологічної безпеки України, у визначальній мірі, залежить від стабільного розвитку та ефективного функціонування конкурентоспроможного продовольчого комплексу. Під впливом трансформації економіки відбулися значні зміни в структурі агропромислового комплексу України, що найбільш негативно позначились на його базовій складовій – сільському господарстві.

Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, розвиток аграрного сектору України сприятиме економічній стабільності, зростанню економіки та забезпеченню ефективного функціонування суміжних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення суті продовольчого комплексу, теоретичних аспектів його формування та розвитку присвячені праці вчених-економістів, таких як: Б.М. Данилишин, Л.Д. Дейнеко, Ю.П. Лебединський, О.Ю. Лебединська, В.О. Олійник, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, О.В. Сенишин, В.В. Юрчишин та інших. Проте, існування суттєвих розбіжностей та неоднозначності розуміння, а тому і визначення суті продовольчого комплексу, потребує подальшого дослідження об'єктивної його суті та змісту.

Методика досліджень. Наукові результати дослідження понятійно-категоріального апарату продовольчого комплексу та формулювання висновків

було одержано з використанням монографічного та абстрактно-логічного методів, а також методів порівняння, аналогії, аналізу, синтезу та узагальнення.

Результати досліджень. Першочерговим соціально-економічним завданням, кожної країни є продовольче забезпечення населення у необхідній кількості та відповідної якості. Це забезпечується виробництвом необхідних обсягів конкретних видів продовольчих ресурсів, організацією їх зберігання, переробки, імпорту при нестачі, та експорту — реалізації їх надлишків на зовнішніх ринках. Продовольча політика держави повинна бути направлена, у першу чергу, на задоволення внутрішніх потреб у продовольстві та зростання реалізації надлишків на зовнішніх ринках.

У забезпеченні країни продовольством ключовими є категорії «продовольчий комплекс» (ПК) та «агропромисловий комплекс» (АПК), що потребує визначення їх суті та змісту.

У своїх дослідженнях Черевик Н.В., Вітченко М. В., Титаренко А.О. [20] та Стельмащук А. М. [17] зазначають, що агропромисловий комплекс України це цілісна народногосподарська система взаємопов'язаних в своєму розвитку галузей, які забезпечують виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства, їх заготівлю, зберігання, переробку і реалізацію населенню, що є тотожним визначенню продовольчого комплексу.

Деякі вчені-економісти характеризують продовольчий комплекс (ПК) як складову частину агропромислового комплексу [7, 8, 11, 24]. Так, Ю. П. Лебединський та Л.А. Ганечко, вважають, що продовольчий комплекс вступає частиною агропромислового комплексу та є складним і динамічним виробничо-територіальним утворенням, яке, будучи частиною агропромислового комплексу, вирізняється від останнього тим, що підрозділи, які входять до його складу, пов'язані лише з виробництвом харчових продуктів, тоді як до складу агропромислового комплексу належать галузі, що виробляють також нехарчові вироби з сільськогосподарської сировини [8, с. 5–6]. М. М. Паламарчук також визначає ПК як частину агропромислового комплексу, що пов'язаний із виробництвом продуктів харчування, проте доповнює його сегментами, які не включені до АПК, а саме: рибним господарством, соляною промисловістю, виробництвом мінеральних вод, тощо [11, с. 8].

Ряд вчених зазначають, що в структурі АПК за функціональним принципом доцільно виділити два підкомплекси: продовольчий комплекс (ПК) і непродовольчий комплекс. Функціональну ознаку ПК визначено відповідно до ступеня участі в досягненні головної його мети — найбільш повному забезпеченні населення продуктами харчування [5, с. 9].

Більшість вчених характеризують ПК, за аналогією з АПК, як сукупність підприємств, організацій і виробництв різних галузей та організаційно-правових форм господарювання, взаємопов'язаних і взаємозалежних у загальному технологічному процесі виробництва, заготівлі, переробки і реалізації продовольчої сировини і продуктів харчування [3, 12, 13, 16, 23]; інші — визначають продовольчий комплекс як сукупність продуктових

підкомплексів: зернопродуктовий, цукробуряковий, олійно-жировий, плодовоовочевий, м'ясний, молочний, рибний тощо [6, 14, 18, 19].

Л. Г. Чернюк, С. М. Зеленський та О. О. Зеленська [21, с. 5] визначають продовольчий комплекс як систему галузей і виробництв, об'єднаних спільною метою задоволення потреб населення у продуктах харчування.

У своїх дослідженнях Орленко Я. Ю. [10, с. 135], а також Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько [5, с.12] узагальнюють поняття „продовольчий комплекс” як складну міжгалузеву систему, метою і, відповідно, результатом функціонування якої визначено виробництво продукції (продовольчих товарів) важливого соціального значення.

За визначенням Стеченко Д.М., продовольчий комплекс — це сукупність взаємопов'язаних підприємств з виробництва продовольчої сировини, її заготівлі, переробки, зберігання і реалізації через торговельно-розподільчу мережу і ринок [18]. Схожим є визначення продовольчого комплексу Я.Б. Олійник, який характеризує його як сукупність підприємств, які приймають безпосередню участь у виробництві, заготівлі, транспортуванні, промисловій переробці продовольчих ресурсів, їх зберіганні, та у сфері реалізації продуктів харчування [9].

Гончаров В. Д. описує продовольчий комплекс як сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних галузей матеріального виробництва продовольства і сфери обслуговування, що об'єднані загальною метою, визначеною у задоволенні потреб населення країни в продуктах з мінімальними витратами [3, с. 27].

Продовольчий комплекс, за узагальненням Сенишин О.С., — це складна соціально-економічна система взаємозалежних сфер, галузей та виробництв, спрямованих на задоволення суспільних потреб населення у продуктах харчування рослинного і тваринного походження в необхідному асортименті, належної якості за ефективного використання усіх видів виробничих ресурсів [15, с. 226].

Погоджуючись із Шевченко О.О., зазначаємо, що і АПК, і ПК представляють сукупність взаємозалежних галузей і виробництв, що об'єднані єдиним функціональним завданням. Проте завдання хоч і близькі за змістом, але різні. Для ПК основним пріоритетом є задоволення потреб населення продуктами харчування. Функціонування АПК забезпечує задоволення потреби країни не тільки в продовольстві, а також в інших предметах споживання та потребах, вироблених із сільськогосподарської сировини. Отже, мета функціонування АПК визначається як виробництво продукції з сільськогосподарської сировини. Крім галузей, які виробляють продукти харчування, до складу АПК, входять і галузі з виробництва і переробки непродовольчих товарів, наприклад, виробництво тканини з льону, взуття з натуральної шкіри та ін. [22].

Проведене дослідження визначення суті продовольчого комплексу доводить існування системи, що підтверджується фактом існування зв'язків між явищами або елементами [4, с. 20].

За визначенням економіста Н. Герасімова — під системою варто розуміти сукупність взаємопов'язаних між собою елементів, які взаємодіючи один з одним тим чи іншим чином, мають щось спільне та переслідують єдину мету [2, с. 17]. Економісти В. Базилевич, Я. Корнаї, В. Тарасевич, які визначають систему як відображення цілісності, єдності та вмотивованості елементів системи [2, с. 12–18]. За визначенням Джона Гелбрейта, «якнайкраща економічна система – це та, яка максимально забезпечує людей тим, у чому вони більше за все мають потребу» [1, с. 99].

Продовольчий комплекс відповідає характеристикам системи суспільних економічних відносин, що включають відносини відтворювального характеру: виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Оскільки сучасний продовольчий комплекс являє собою цілісну самостійну соціально-економічну систему, то йому, як і будь-якій системі, властиві мета і завдання.

Мета функціонування продовольчого комплексу визначена у постійному, безперебійному забезпеченні населення країни економічно доступними продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості, відповідно раціональним нормам споживання [7, с. 20]. Відповідно до мети, перед продовольчим комплексом постають основні завдання:

- забезпечення населення в економічно та фізично доступних продуктах харчування відповідно до визначених потреб: в необхідних обсягах, асортименті та якості;

- забезпечення надходження продуктів харчування до споживачів у необхідні терміни та в достатніх обсягах;

- регулювання розподілу виробництва продуктів харчування, щодо споживання в натуральному та переробленому вигляді;

- створення продовольчих фондів та резервів державного і регіонального рівнів в розмірі мінімального забезпечення населення продуктами харчування в межах споживчого кошика при надзвичайних ситуаціях, а також для підтримки балансу попиту та пропозиції на продовольчому ринку та кон'юнктури цін;

- формування, контроль та регулювання прозорих каналів просування продуктових потоків від виробника до кінцевого споживача за допомогою розвитку інфраструктури продовольчого ринку;

- забезпечення і регулювання наповнення та використання державного продовольчого резерву;

- підвищення рівня самозабезпеченості країни за окремими імпортозалежними групами продовольства;

- збалансованість виробництва і споживання продуктів харчування у відповідності до норм раціонального харчування;

- стимулювання виробництва та переробки продуктів харчування в домогосподарствах.

Висновки. Розглянуті підходи до визначення суті категорії «продовольчий комплекс» свідчать, що в економічній літературі має місце певна неоднозначність та невизначеність щодо її тлумачення.

Проведене дослідження підтверджує наявність зв'язку між продовольчим комплексом та агропродовольчим комплексом, враховуючи спільний характер функціонального завдання. Проте їх завдання хоч і близькі за змістом, але різні. Для продовольчого комплексу основним пріоритетом є задоволення потреб населення продуктами харчування.

За результатами вивчення основних характеристик ПК та узагальнення проведеного дослідження визначено, що продовольчий комплекс – це система взаємозалежних галузей, підприємств і окремих виробництв, що характеризуються виробничо-економічними зв'язками, основним завданням яких є збалансоване, економічно та фізично доступне, забезпечення населення продовольством у відповідності до норм раціонального харчування.

Визначення суті продовольчого комплексу є ключовим для подальшого аналізу його стану, тенденцій і стратегії розвитку. Наступним етапом дослідження є визначення механізму функціонування продовольчого комплексу, його структури, а також моделей взаємодії його підсистем.

Література

1. Гелбрейт Д. Экономические теории и цели общества. М.: Прогресс, 1976. 532 с
2. Герасимов Н. Экономическая система: генезис, структура, развитие. Мн.: Наука; техника, 1991. 351 с
3. Гончаров В. Д. Формирование и развитие продовольственного комплекса в СССР. М.: ВНИИТЭИСХ, 1983. 68 с.
4. Гріненко А.Ю. Особливості функціонування економічної системи, її взаємозв'язок із зовнішнім середовищем в умовах постійної трансформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 28. С. 20–23
5. Дейнеко Л.В., Коваленко А.О., Коренюк П.І., Шелудько Е.І. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. К.: РВПС України НАН України, 2006. 252 с.
6. Заикина Е. Пути совершенствования управления продовольственным комплексом крупного города. *Экономика Украины*. 1998. № 3. С.5 6–62.
7. Коломицева О. В., Шевченко Н. В. Продовольчий комплекс як структурна складова АПК в умовах трансформаційного розвитку економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2010. Вип. 4(2). С. 17–22.
8. Лебединский Ю.П., Ганечко Л.А. Продовольственный комплекс Украинской ССР (темпы и пропорции развития) АН УССР СОПС УССР. К.: Наукова думка, 1986. 254 с.
9. Олійник Я.Б. Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування К.: Лібра, 1996. 208 с.
10. Орленко Я.Ю., Особливості формування та реалізації продовольчої безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 12. С. 134–136.

11. Паламарчук М.М., Паламарчук А.М. Агропромышленные комплексы: географические аспекты. М., 1988. 48 с.
12. Погребняк Л.В. Интенсификация и проблемы повышения эффективности регионального продовольственного комплекса: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.02.03. М., 1987. 20 с
13. Райт Г. Державне управління: Пер. з англ. К.:Основи, 1994. С. 45–63.
14. Розміщення продуктивних сил України: підручник. Під ред. Е.П. Качана. К.: Вища школа, 1997. 380 с.
15. Сенишин О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження суті поняття продовольчого комплексу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2015. Вип. 1. С. 221–228.
16. Система ведення агропромислового виробництва Луганської області на період 1997–2000 гг. Луганск: Облادміністрація, 1997. 560 с.
17. Стельмащук А. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.
18. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник. К.: Вікар, 2006. 396 с.
19. Терлецкий И. Формирование предметно-специализированных предприятий в процессе приватизации. *Экономика Украины*. 1996. № 1. С. 89–91.
20. Черевик Н.В., Вітченко М.В., Титаренко А.О. Проблеми та перспективи розвитку АПК. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 4. С. 235–245.
21. Чернюк Л.Г. Зеленський С.М., Зеленська О.О. Територіальна організація регіональних продовольчих комплексів України. К.: РВПС України НАН України, 1999. 87 с.
22. Шевченко О.О. Підвищення ефективності функціонування продовольчого комплексу. *Державне будівництво*. 2007. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_2_25.
23. Шмидт Р., Юрчишин В. Реформирование аграрных отношений требует государственного протекционизма. *Голос Украины*. 1998. № 230. С. 3.
24. Коваленко Н.Я., Агирбов Ю.И., Серова Н.А. и др. Экономика сельского хозяйства: учебник для студентов высших учебных заведений. М.: ЮРКНИГА, 2004. 384 с.

References

1. Galbraith, J. (1976). *Economic theories and goals of society*. М.: Progress, 532 p.
2. Gerasimov, N. (1991). *Economic system: genesis, structure, development / editorial board*. Mn.: Science; Technics, 351 p.
3. Goncharov, V.D. (1983). *Formation and development of the food complex in the USSR*. М.: VNIITEISH, 68 p.
4. Grinenko, A.Yu. (2017). Features of functioning of economic system, its interrelation with external environment in the conditions of constant transformation. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, iss. 28, pp. 20–23.

5. Deyneko, L.V., Kovalenko, A.O., Korenyuk, P.I., Sheludko, E.I. (2006). Food complex of Ukraine: state and prospects of development. For order. art.-cor. NAS of Ukraine B.M. Danilishina K.: RVPS of Ukraine NAS of Ukraine, 252 p.
6. Zaikina, E. (1998). Ways to improve the management of the food complex of a large city. *Economy of Ukraine*, no. 3, pp. 56–62.
7. Kolomytseva, O.V., Shevchenko, N.V. (2010). Food complex as a structural component of agro-industrial complex in the conditions of transformational development of economy. *Bulletin of Dnipropetrovsk University "Economy" series*, iss. 4 (2), pp. 17–22.
8. Lebedinsky, Yu.P., Ganechko, L.A. (1986). Food complex of the Ukrainian SSR (rates and proportions of development) Academy of Sciences of the Ukrainian SSR SOPS Ukrainian SSR. K.: Scientific thought, 254 p.
9. Oliynik, Ya.B. (1996). Economic and ecological problems of territorial organisation of production and nature management. K.: Libra, 208 p.
10. Orlenko, Ya. Yu. (2013). Features of the formation and implementation of food security at the regional level. *Investments: practice and experience*, no. 12, P. 134–136.
11. Palamarchuk, M.M., Palamarchuk, A.M. (1988). Agro-industrial complexes: geographical aspects. M., 48 p.
12. Pogrebnyak, L.V. (1987). Intensification and problems of increasing the efficiency of the regional food complex: author's ref.dis. Cand.econ.Science: spec. 08.02.03. M., 20 p.
13. Sewall Wright. Public administration: Translated from English K.: Foundations, 1994. P. 45–63.
14. Location of productive forces of Ukraine. Ed. E.P. Kachan. K.: High school, 1997. 380 p.
15. Senishin, O.V. (2015). Theoretical and methodological principles of research of the essence of the concept of food complex. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. The series is economic*, iss. 1, pp. 221–228.
16. The system of conducting agro-industrial production in the Luhansk region for the period 1997–2000. Luhansk: Regional administration, 1997. 560 p.
17. Stelmashchuk, A. M. (2000). State regulation of the economy: textbook. Ternopil: TANG, 315 p.
18. Stechenko, D.M. (2006). Location of productive forces and regionalism: Textbook. K.: Vicar, 396 p.
19. Terletsky, I. (1996). Formation of subject-specific enterprises in the process of privatization. *Economy of Ukraine*, no. 1. pp. 89–91.
20. Cherevik, N.V., Vitchenko, M.V., Tytarenko, A.O. (2008). Problems and prospects of agro-industrial complex development. *Bulletin of ZhSTU*, no. 4, pp. 235–245.
21. Chernyuk, L.G. Zelensky, S.M., Zelenskaya, O.O. (1999). Territorial organisation of regional food complexes of Ukraine. K.: RVPS of Ukraine NAS of Ukraine, 87 p.

22. Shevchenko, O.O. (2007). Improving the efficiency of the food complex. *State building*, no. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_25.

23. Schmidt, R., Yurchishin, V. (1998). Reforming agricultural relations requires state protectionism. *Voice of Ukraine*, no. 230, p. 3.

24. Kovalenko, N.Ya., Agribov, Yu.I., Serova, N.A. et al (2004). *Agricultural Economics: a textbook for tertiary students*. M.: JYURKNIGA, 384 p.

Аннотация

Нестерчук Ю.А., Бленда Н.А.

Развитие понятийно-категориального аппарата исследования продовольственного комплекса.

В статье исследуется понятийно-категориальный аппарат пищевого комплекса. Раскрыто содержание категорий «пищевой комплекс» и «агропродовольственный комплекс», установлена связь между указанными категориями.

Научные результаты изучения понятийно-категориального аппарата пищевого комплекса и формулировки выводов получены с использованием монографических и абстрактно-логических методов, а также методов сравнения, аналогии, анализа, синтеза и обобщения.

Установлено, что пищевой комплекс не входит в состав агропромышленного комплекса, задачи их функционирования хоть и схожи по содержанию, но разные. Для продовольственного комплекса основным приоритетом является обеспечение продовольственных потребностей населения.

Отметим, что большинство ученых характеризуют пищевой комплекс по аналогии с агропромышленным комплексом как совокупность предприятий, организаций и производств различных отраслей и организационно-правовых форм управления, взаимосвязанных и взаимозависимых в общем технологическом процессе производства, заготовки, переработки и продажи продуктов питания; другие определяют пищевой комплекс как набор пищевых подкомплексов: зерно, сахарная свекла, масло и жир, фрукты и овощи, мясо, молочные продукты, рыба и т. д.

По результатам обобщения исследования определено, что пищевой комплекс — это система взаимодействия запасных частей, предприятий и отдельных производств, характеризующаяся производственно-хозяйственными связями, основными задачами которой являются балансирующая, экономически и физически доступная, обеспечивающая удовлетворение в соответствии с питанием.

Определение сущности удовлетворенности пищевым комплексом — ключ к дальнейшему анализу его состояния, тенденций и стратегии развития. Следующим этапом исследования является определение механизма функционирования продовольственного комплекса, его структуры, а также моделей взаимодействия его подсистем.

Ключевые слова: продовольственный комплекс, агропромышленный комплекс, система, сущность, содержание.

Annotation

Nesterchuk Y., Blenda N.

Development of the conceptual and categorical apparatus of food complex research.

The conceptual and categorical apparatus of the food complex is investigated in the article. The content of the categories "food complex" and "agro-food complex" is revealed, the connection between the mentioned categories is established.

Scientific results of the study of the conceptual and categorical apparatus of the food complex and the formulation of conclusions were obtained using monographic and abstract-logical methods, as well as methods of comparison, analogy, analysis, synthesis and generalization.

It is established that the food complex is not part of the agro-industrial complex, the tasks of their functioning, although similar in content, are different. For food complex, the main priority is to satisfy the food needs of the population.

Note that most scientists characterize the food complex, by analogy with the agro-industrial complex, as a set of enterprises, organizations and industries of various industries and organizational and legal forms of management, interconnected and interdependent in the overall technological process of production, procurement, processing and sale of food; others define the food complex as a set of food subcomplexes: grain, sugar beet, oil and fat, fruit and vegetables, meat, dairy, fish, etc.

According to the results of generalization of the study, it is determined that the food complex is a system of interaction of spare parts, enterprises and individual industries, characterized by industrial and economic ties, whose main tasks are balancing, economically and physically accessible, ensuring satisfaction in accordance with nutrition.

Determining the essence of satisfaction with the complex is key to further analysis of its state, trends and development strategies. The next stage of the study is to determine the mechanism of functioning of the food complex, its structure, as well as models of interaction of its subsystems.

Keywords: food complex, agro-industrial complex, system, essence, content.